

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

In de ban van de neoliberale ring

Bespreking van

Paul Verhaeghe (2009). *Het einde van de psychotherapie*. Amsterdam: De Bezige Bij. ISBN 978 90 234 4202 82, 256 pp., € 19,90

WOUTER KEIRSE

Beleven we het einde van de psychotherapie? Dat is de vraag die Paul Verhaeghe onder de loep neemt. In deze zoektocht voert hij tegelijkertijd een pleidooi voor een andere visie op de hedendaagse psychische problemen én een grondige herwaardering van de psychotherapie. Dit alles tegen de achtergrond van een tijdperk waarin alle menselijke problemen worden verondersteld een neurologisch-biologisch-genetische basis te hebben. Hij bouwt zijn betoog op in acht hoofdstukken met al even sprekende titels als de titel van het boek. Verhaeghe doet dit op zijn heel eigen (zinnige) en begeesterende manier, aan de hand van een vooral lacaniaans en — in mindere mate — freudiaans geïnspireerd theoretisch model. Dit boek leest als een trein — soms ten koste van de nodige nuancering — en doet heel wat stof opwaaien, daar het een maatschappelijk debat op gang heeft gebracht tot ver buiten de grenzen van psychotherapeutische wereld. Zoiets is niet meer gebeurd sinds Foucault's *Wie is van hout?* Het eerste hoofdstuk, *Identiteit in tijden van eenzaamheid*, zet de toon. In dit hoofdstuk wordt nagedacht over de ontwrichtende impact van de nieuwe neoliberale aanpak in onze sociaaleconomische samenleving op het voortbestaan van stabiele groepen. De combinatie van een hang naar kortetermijn-

winsten met het dalende belang van kennis en ervaring doet verdwijnen wat traditionele identiteitverlenende groepen samenhoudt: loyaliteit en solidariteit. Flexibiliteit wordt de norm. Wanneer stabiele groepen (De Ander) en de bijhorende conventies (Über-Ich en Ideal-Ich) ondergraven worden door de neoliberale principes, komen identiteitsbeleving, driftregulering en zinverlening op een hellend vlak staan. Een samenleving die enkel winnaars privilegieert volgens deze neoliberale principes, drijft noodzakelijkerwijs op een groeiende groep verliezers en ondermijnt hetgeen eigen is aan ons mensen, met onze intieme noden en onze *condition humaine*. Vandaag maken we dit ten volle mee, van identiteitsmoeilijkheden, in wat niet toevallig 'persoonlijke stoornissen' heet, tot het identiteitsverlies binnen de depressie, met in beide gevallen een daaraan gekoppeld gevoel van zinloosheid en angst. Onvermijdelijk treedt daardoor het lichaam op het voorplan, omdat het niet meer voldoende bekleding vindt via de ander. De moderne methodologie van de medische wetenschap met zijn nadruk op kwantitatief onderzoek maakt dat de patiënt niet meer binnen een holistisch kader wordt bekeken, zoals Verhaeghe illustreert in zijn derde hoofdstuk, *Geestdrift voor het lichaam en omgekeerd*, maar vanuit zijn defecten en tekorten. De dominantie van het neurologisch-biologisch-genetische verklaringsmodel 'ontschuldigt' de patiënt, waardoor hijzelf nog weinig of niets meer te maken heeft met de eigen problemen (tweede hoofdstuk, *Het tijdperk der onschuldigen*). Deze ontwikkeling leidt tot isolering van mensen en hun problemen. Niet alleen komen zij alleen te staan, hun problemen zelf worden ook zonder enig verband bekeken. De technische term daarvoor is 'decontextualisering'. Dit alles laat zich voelen in de spreekkamer. In hoofd-

stuk 4, *Nieuwe patiënten, oude therapeuten*, worden de gemeenschappelijke kenmerken van de nieuwe actueelpathologische patiënten beschreven: hun lichaam is prominent aanwezig in de klachten; ze kunnen hun nervositeit niet hanteren en reageren bij de minste frustratie hun onlust af in een impulsief handelen; hun symptomen ontberen een psychische gelaagdheid en elke vorm van historisering. In de beleving van deze patiënten is er geen enkel verband tussen hun levensverhaal en hun huidige ellende. Deze nieuwe patiënten bestonden ook reeds ten tijde van Freud, maar toename van de actueelpathologie wordt door Verhaeghe toegeschreven aan de neoliberale samenleving. Elke samenleving verdient immers de patiënt die ze creëert. In het vijfde hoofdstuk, *Betere diagnoses, betere behandelingen*, wordt brandhout gemaakt van de DSM, een gedragsbeschrijvende diagnostiek die dreigt te worden gebruikt als etiologisch verklaringsmodel. Dit is allesbehalve onschuldig, omdat hierin de impliciete aanname schuilt dat een tot syndroom verheven gedragsbeschrijving wel een lichamelijke oorzaak zal hebben. Onvermijdelijk stuurt dit het onderzoek dan ook in de richting van het zoeken naar een neurologisch-biologisch-genetische oorzaak, zal de behandeling wel medisch-farmacologisch van aard zijn en wordt de verdere decontextualisering in de hand gewerkt. In navolging van de eis om psychodiagnostiek wetenschappelijk te onderbouwen — wat de monstermuis DSM heeft gebaard — kwam er de even gerechtvaardigde eis om de doeltreffendheid van de psychotherapeutische behandelingen wetenschappelijk te gronden, opnieuw volgens het aldus vertrouwde model, namelijk dat van de farmacotherapie. Dit wordt uitgewerkt in het zesde hoofdstuk, *What doesn't work for whom*, waarin Verhaeghe de gehanteerde onderzoeksmethodologie op de korrel neemt; geprotocolleerde behandeling die hieruit voortvloeit zal niet werkzaam zijn en dus zal al snel gedacht worden dat psychotherapie in het algemeen niet werkt. De

vroegere overschatting van de psychotherapeutische mogelijkheden betalen we vandaag terug met een overcorrigerende onderschatting, zoals beschreven wordt in het zevende hoofdstuk, *Hoogmoed komt voor de val*. Tot slot laat Verhaeghe in zijn laatste hoofdstuk, *Nieuwe patiënten, nieuwe therapeuten*, zien — onder meer via sprekende klinische vignettes — hoe deze nieuwe actueelpathologische patiënten het best kunnen worden behandeld door een aanpak die in menig opzicht het omgekeerde is van de klassieke aanpak, namelijk door de omgekeerde overdracht: alles staat in het teken van de relatieopbouw, wat een titanenwerk is, aangezien ook de actueelpathologische patiënt zijn pathologie meeneemt in de spreekkamer. De uitbouw van een nieuwe verhouding, ontstaan binnen de behandeling, wordt dan vervolgens door de patiënt overgedragen in zijn/haar leven.

Bij het lezen van Verhaeghes boek kwam regelmatig *In de ban van de ring* van Tolkien in mijn gedachten, een prachtig literair werk waarin een klein, zeer heterogeen genootschap eropuit trekt om de Ring te vernietigen, symbool van Absolute Macht en Kwaad. Het is een boeiende en avontuurlijke reis waarbij dit genootschap voortdurend oscilleert tussen de paranoïdeschizoïde positie en de depressieve positie. Vele psychotherapeuten en trouwens ook mensen uit andere sectoren zullen hun frustraties herkend zien in Verhaeghes boek, maar zoals het reisgenootschap van Tolkien gaan ook velen onder ons in een *act of faith* doorwerken met hun patiënten. Ze doen hierbij een beroep op het pluralistische gedachtegoed van de psychoanalytische en psychotherapeutische wereld, die continu heeft voortgebouwd op Freud en Lacan, en dit in een steeds veranderende samenleving. Het beste bewijs dat Verhaeghe een bestseller heeft geschreven, komt nog van de patiënten die vragen naar een psychoanalyse nadat ze Verhaeghes boek hebben gelezen. Het is dan ook de grote verdienste van Verhaeghes boek dat het de talloze frustraties van velen tot een groot verhaal — lees

historisering — maakt. Ik hoop dat dit verhaal levendig blijft en meer diepgang verwerft door een kruisbestuiving van verschillende psychoanalytische stromingen. In die context is het jammer dat Verhaeghe zelf zich bij wijlen schuldig maakt aan de door hemzelf zo verguisde neoliberale aanpak. Getuige daarvan bijvoorbeeld de titel van zijn boek, die naar mijn gevoel niet alleen provocerend is, maar daarnaast iets te marketinggericht. Zou het misstaan hebben om een vraagteken bij de titel te plaatsen? Want is er nu geen gevaar dat in deze neoliberale samenleving enkel de titel *as such* wordt onthouden door het brede publiek, waardoor de begeesterende, vragen oproepende inhoud van het boek aan kracht dreigt te verliezen?

Psychoanalyse, een veldtheorie?

Bespreking van

Antonino Ferro & Roberto Basile (red.)
(2009). *The analytic field — A clinical concept*. Londen: Karnac for the European Federation for Psychoanalytic Psychotherapy in the Public Health Services.
ISBN 978 1 85575 781 3, 223 pp., £ 20,99

MARC HEBBRECHT

De laatste tijd is het veldconcept sterk in de mode. Hiervan getuigt de opvallende belangstelling in de actuele psychoanalytische literatuur voor het werk van het echtpaar Madeleine en Willy Baranger, beiden van Franse oorsprong maar kort na de Tweede Wereldoorlog naar Argentinië uitgeweken (Baranger & Baranger 2008, 2009). 'Het analytische veld' is een klinisch concept dat met onze lekenopvatting niet zozeer de agrarische (open land, stuk grond, plaats voor akkerbouw) en militaire (slagveld) connotaties gemeen heeft, doch ver-

wijst naar een gebied voor geesteswerkzaamheid ofwel een ruimte waarbinnen, onder bepaalde omstandigheden, een stel van krachten werkt of waar de werking van deze krachten waarneembaar is. In de jaren 1950 definieerde Lewin 'het veld' als een dynamische totaliteit, die in staat is een gevoel van cohesie en erbij horen in een groep tot stand te brengen. Aldus ontstaat een wij-gevoel en een groepsidentiteit waarmee het individu één wordt. Het concept van het dynamische veld volgens de Barangers verwijst naar een theoretisch-technische opvatting van de klinische praktijk. Ferro en Basile (hoofdstuk 1), die de opvattingen van de Barangers verder uitwerken, omschrijven het analytische veld als multi-spatiaal, multidimensionaal, holografisch en van een droomachtige kwaliteit. Dit veld is de plaats waar de emotionele turbulenties die in de ontmoeting van de analysant met de analyticus ontstaan, manifest worden. In dit veld worden verhalen voortgebracht die het resultaat zijn van de alfabetisering van de proto-emoties en sensaties die in het koppel leven. Tijdens zijn werk dient de analyticus te vertrouwen op de eigen rêverie: hij blijft in nauw contact met het eigen 'waak-droomdenken' en construeert op basis daarvan verhalen die verwoord worden, en een expansie en transformatie van het veld teweeg zullen brengen. Neri (hoofdstuk 3) beschrijft uitgebreid de kenmerken van het analytische veld. Ik vat ze beknopt samen:

- een ruimtelijk aspect: stoel, divan, een afstand tussen stoel en divan;
- een tijdsaspect: duur en frequentie van sessies en onderbrekingen;
- een functionele configuratie: analyticus en analysant hebben onderscheiden rollen; er is een fundamentele asymmetrie;
- een onbewuste dynamiek door de wisselwerking van projectieve en introjectieve identificaties van de analysant met die van de analyticus en hun corresponderende contra-identificaties;